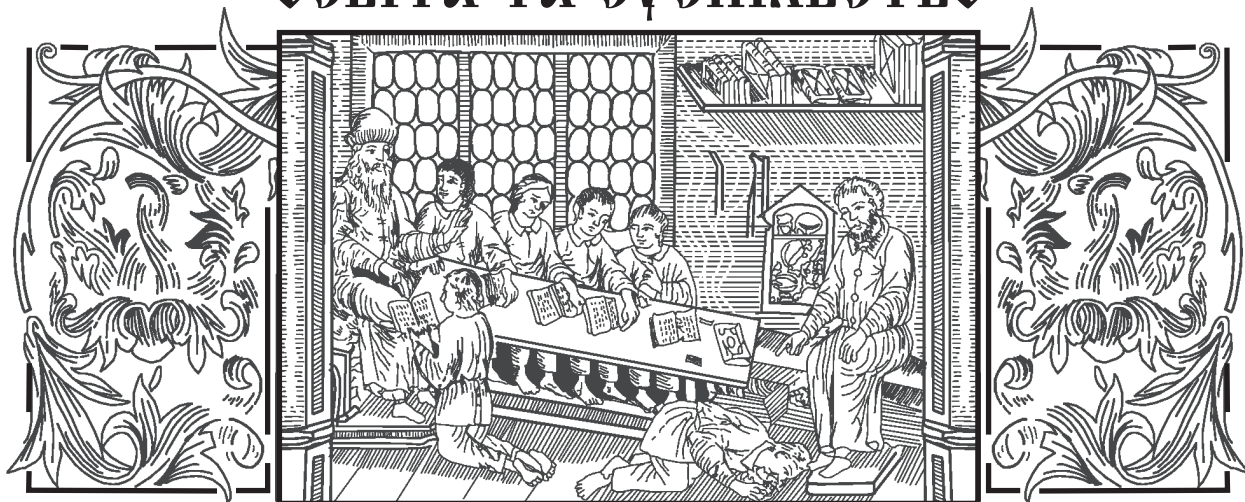

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬСТВО

УДК 37(09Ук)

Легенда української педагогіки

Пазиніч Станіслав,
доктор філософії, професор,
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Олександр Пономарьов,
кандидат технічних наук, професор,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

До 100-річчя від дня народження Євгена Степановича Березняка

Покоління люди вважали, що стабільність в країні залежить від багатьох чинників, пов'язаних з економікою, політикою, соціальною сферою, але більш за все успіх як нашого сьогодення, так і прийдешнього, залежить від спадкоємності поколінь. У цьому загальному бажанні добра для всіх людей, на нашу думку, і полягає патріотизм українців. А майбутнє країни ми тісно пов'язуємо з життям і діяльністю молоді, бо молодь, особливо студентська, — це сила, яка впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Але останнім часом у молодіжному середовищі під негативним впливом засобів масової інформації, що рекламують розбуялий спосіб життя, посилюється тенденція зни-

ження інтересу до трудової діяльності і її заміна установками гедонізму. Від цього в свідомості деякої частини молодих людей патріотизм сприймається поверхнево, абстрактно, тільки як відчуття, яке не накладає на особистість особливої відповідальності за конкретні дієві вчинки і форми поведінки.

Більше того, для деякої частки сучасних молодих людей, що вважають себе патріотами, поняття «патріотизм» носить невизначений, абстрактний характер. Тому у молодіжному середовищі поширюється дух егоцентризму і споживацького відношення до життя. А широке поширення масової культури, яка через свій примітивізм стає доступною для молоді, веде до духовного зубожіння,

етичної деградації та інтелектуальної пасивності. Звідси у студентській молоді помічається очевидна роздвоєність свідомості, а саме, їй притаманні одночасно властивості альтруїзму і егоцентризму, гуманізму і агресивності, інтелектуальності і бездуховності, усвідомленого патріотизму і байдужості до перспективної долі Батьківщини.

У зв'язку з цим, сьогодні необхідна ефективна цілеспрямована робота з молоддю з метою роз'яснення того, що дійсний патріотизм — це не слова, а реальна причетність до життя країни і власна активна участь у вирішенні її проблем. Адже патріотизм був і залишається одним з найважливіших джерел, опор і ресурсів розвитку життєздатності суспільства. Він акумулює в собі: любов до Батьківщини, до Отчого краю, рідної мови, пошану до історичного минулого своєї країни, до традицій і звичаїв свого народу, а також розуміння стратегічних завдань загальнодержавного значення та свідомої активної участі в професійно-трудовій діяльності на благо держави з врахуванням особистих інтересів. Оскільки сьогодні і прийдешнє — це єдиний історичний процес, то одне із вирішальних завдань патріотичного виховання молоді слід відводити ветеранам Великої Вітчизняної війни і праці, адже тепер однозначно можемо стверджувати, чим глибше і більше ми знатимемо своє минуле, тим легше нам буде при розбудові майбутнього.

Враховуючи все вищевикладене, мимоволі доходимо висновку, що українська педагогічна думка і освітня практика багаті на славетні імена вчених і вдумливих шкільних вчителів і викладачів вищих навчальних закладів. Вони не тільки широко знані у світі, а й створили цілком заслужений авторитет нашій науковій школі з педагогіки. Досить назвати тільки таких справжніх корифеїв світової педагогіки, як М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський. Їх багата науково-педагогічна спадщина, закладені ними традиції навчання, виховання й особисті-

ного розвитку молоді й сьогодні надихають тисячі педагогів на творчий пошук, на прагнення в нових умовах віднаходити шляхи і методи ефективного виконання високої суспільної місії національної системи освіти.

Єред тих, хто творчо наслідував педагогічну спадщину наших класиків, особливе й почесне місце посідає Євген Степанович Березняк, якому 25 лютого 2014 року мало б виповнитися 100 років. Однак під час роботи над цією статтею ми з глибоким сумом дізналися, що 24 листопада 2013 року він пішов з життя. Проте ми впевнені, що Євген Степанович, якого ми знали особисто, по праву може вважатися справжньою легендою української педагогіки не тільки завдяки багаторічному відданому служінню благородній справі навчання і виховання підростаючих поколінь. Він, ветеран Великої Вітчизняної війни, став реальним прототипом легендарного майора Вихора, художній кінофільм про фронтові подвиги якого добре пам'ятають і з захопленням згадують люди старшого і середнього віку.

Він закінчив педагогічний інститут. З дев'ятнадцяти років Євген Степанович працював вчителем сільської школи, у 21 рік — він вже директор школи. Потім був завідувачем відділку Гродненського міського відділу народної освіти. Нагороджений медаллю «За трудову доблесть».

З початком війни Є. С. Березняк був евакуйований до Львова, потім до Дніпропетровська. В серпні 1941 року рішенням Дніпропетровського обкому партії він був залишений для підпільної роботи у ворожому тилу. Проводив агітаційну роботу серед населення окупованої території. Влаштувавшись робітником на залізницю, здійснював підривну роботу. Вийшов на зв'язок з розвідувальним відділом 3-го Українського фронту. Пройшов спеціальну підготовку як командир розвідувально-диверсійної групи у розвідшколі ГРУ ГШ у Москві й був направлений у розвідвідділ 1-го Українського фронту. Безстрашний розвідник, він став одним з рятівників польського міста Кракова,

яке фашисти хотіли висадити у повітря. Справа відбувалася так.

Підготовка наступу радянських військ на територію Польщі та проведення Вісло-Одерської наступальної операції вкрай вимагали наявності достовірної розвідувальної інформації про угруповання противника на польській території. Для її отримання штаб фронту призначив Євгена Березняка командиром диверсійно-розвідувальної групи. Під кодовим псевдонімом «Голос» він розпочав підготовку до виконання цього важливого завдання. Воно, зокрема, передбачало ретельну розвідку системи оборони німецьких військ на підступах до окупованого ними міста Кракова.

Так сталося, що після висадки десанта в тилу ворога розвідник потрапив до гестапо. Однак завдяки природній кмітливості і винахідливості йому вдалося вирватися з рук ворога. Після втечі Є. С. Березняк ще майже півроку виконував завдання радянського командування. Розвідувальній групі на чолі з Березняком вдалося отримати план мінування Кракова, який передбачав підірвати місто під час наступу радянських військ. Саме завдяки цьому і вдалося врятувати місто від його повної руйнації.

Однак доля приготувала для Євгена Степановича нові складні й важкі випробування. Після успішного виконання бойових завдань капітан Березняк повернувся у розвідувальний відділ фронту.

Як це звичайно траплялося у практиці діяльності радянських карних органів, він був заарештований. Після численних перевірок бойовий офіцер за клопотанням Головного розвідувального управління Генерального штабу був звільнений і демобілізований з лав армії. Однак повністю його реабілітували тільки через 20 років після війни завдяки періодичним публікаціям у пресі та зйомкам кількох документальних фільмів і телепередач.

Так, у 1965 році газета «Комсомольская правда» опублікувала статтю про діяльність розвідувальної групи «Голос»

на чолі з Є. С. Березняком про врятування Кракова «Місто не повинне вмерти!». У передмові до цієї публікації герой Великої Вітчизняної війни маршал Василь Данилович Соколовський писав, що «все, про що розповідається тут, відповідає дійсності і підтверджується документами, які знаходяться в архіві Генерального штабу під грифом «Зберігати вічно, знищенню не підлягає».

Військові подвиги відважного розвідника гідно відзначені численними радянськими, українськими і російськими нагородами. У 2001 році «за особисту мужність і відвагу, героїзм і самопожертву, проявлені під час виконання особливо важливих завдань в роки Великої Вітчизняної війни» указом Президента України Євгену Степановичу Березняку було присвоєно звання Герой України, а указом Президента України у 2005 році — військове звання «генерал-майор». Відомий письменник Юліан Семенов на основі детального вивчення архівних матеріалів

про бойову діяльність розвідувальної групи Є. С. Березняка написав повість «Майор Вихор», за якою згодом і було знято згадуваний вище надзвичайно популярний свого часу художній кінофільм. Він відіграв значну роль у вихованні кількох поколінь молоді.

Після війни Євген Степанович знову повернувся до плідної діяльності на благородній педагогічній ниві. У Львові він працював директором школи, потім начальником міського відділу освіти. Понад тридцять років Є. С. Березняк працював у Міністерстві освіти України, був начальником Головного управління шкіл Міністерства освіти. Однак він не міг бути звичайним чиновником, тож активно займався науково-педагогічною роботою. На матеріалі своїх досліджень підготував і успішно захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Його науково-теоретична і практична освітянська діяльність відзначені високими педагогічними нагородами — медалями К. Д. Ушинського, Н. К. Крупської, А. С. Макаренка.

За 65 років своєї педагогічної і творчої діяльності Є. С. Березняк підготував і видав шість монографій, опублікував понад 100 наукових робіт з актуальних проблем навчання і виховання, управління освітою. Характерно, що його наукові праці видавалися не тільки в Україні, а й в Росії, Білорусії, Монголії. Його творча діяльність також гідно відзначена державою і педагогічною спільнотою. Йому присвоєно почесне звання Заслуженого учителя України, він обраний почесним академіком Академії педагогічних наук України. На пенсію Євген Степанович вийшов у 1998 році у віці 85 років.

Слід відзначити також, що його художньо-біографічна книга «Операція «Голос»» витримала п'ять видань в Україні, публікувалася також російською, польською, болгарською та узбецькою мовами загальним накладом біля двох мільйонів примірників. В 2010 році видавничий дім «Військова розвідка» в серії «Розвідка України. Від першої особи» випустив кни-

гу Євгена Березняка і Марини Марченко «Євген Березняк розповідає. Спогади майора Вихора».

Наукові та публіцистичні роботи Євгена Степановича пронизані болем і тривогою тим жалюгідним станом, в якому опинилася сьогодні система освіти. Він глибоко розумів, що занепад освіти — це трагедія держави. Він справедливо відзначає, що «за останній час різко знизився в Україні освітній рівень молоді, вдвічі скоротився обсяг будівництва шкіл, дитячих закладів, закриваються садки й позашкільні заклади, а їх приміщення розпродаються або передаються різним приватним структурам» [1, с. 88].

Автора особливо тривожить відверте нехтування тими безсумнівними надбаннями нашої освіти, які припадають на попередню історичну епоху. Він відверто пише, що «некомпетентність, вороже ставлення до всього, що надбала школа за радянської доби, з боку унтерів від освіти, призвели до зубожіння змісту освіти. Особливо це виявилось у визначенні змісту соціально-гуманітарних дисциплін» [1, с. 89]. Вважаємо за необхідне додати, що дійсно, разом з деідеологізацією освіти, було зруйновано одну з основних переваг школи радянської доби, яка полягала у системному підході до організації і здійснення процесів навчання, виховання й особистісного розвитку учнів.

В результаті значна частина тих, хто сьогодні приходять на студентську лаву, виявляються недостатньо обізнаними в елементарних питаннях шкільних дисциплін. У них відсутня належна відповідальність за якість своєї професійної підготовки, за зміст і характер свого майбутнього життя і професійної діяльності. Їх духовний світ, життєві цілі та цінності є вкрай обмеженими і примітивними. Про їх патріотичні почуття і говорити не варто.

Як пише В. М. Ткаченко, «найважливішим компонентом патріотичного виховання має бути ставлення до праці, відчуття творчої радості й сили праці, необхідності її пошанування як джерела здоров'я й

свободи. Молода людина має сприймати національну територію України як сферу своєї життєдіяльності, поле прикладання своїх професійних інтересів й спільний дім для всіх суцільних в Україні» [2, с. 634]. Додамо, що сучасний стан з рівнем духовності вимагає істотного посилення виховної роботи. Умовою цього має бути перш за все забезпечення реальної цілісності навчально-виховного процесу. Тим більш, що викладачі вищої школи, зосереджуючись на навчальній роботі, часто нехтують своїми виховними функціями. Деякі ж з них навіть не можуть розкрити сутність і зміст самого поняття духовності.

Відомий вчений-педагог академік С. У. Гончаренко, автор Українського педагогічного словника, вказує, що духовність — це «індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю — другу». Вчений спеціально підкреслює, що «з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності» [3, с. 105]. Отже, для того, щоб не втратити людяності, нашій системі освіти вкрай необхідне відродження духовних орієнтирів в організації виховної роботи.

Успішному розв'язанню цього завдання й мають слугувати педагогічна спадщина Євгена Степановича Березняка і сама його постать, його героїчне життя і бойові подвиги під час Великої Вітчизняної війни. Будучи званою людиною, він завжди опікувався станом нашої системи освіти, вибором її цілей, змісту і характеру, проблемами виховання підростаючих поколінь і формування їх духовного світу. Адже, як він сам говорив, «найголовніше для мене — визнання як учителя». Педагогічний доробок Євгена Березняка було видано у спеціальному тритомнику і скла-

дає більш як сто праць. Йому присвоєно звання почесного професора Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова і Національного гірничого університету.

Зміст понять духовності, життєвих цінностей, як і культури взагалі, не є чимось незмінним і назавжди застиглим. Він змінюється разом з процесами суспільного розвитку. У зв'язку з цим нагадаємо, як справедливо пише В. Г. Кремень, що «набуття духовного досвіду, який дає змогу ствердитися в сучасності, виявити себе в ній і пережити її, незмінно присутнє у будь-якій освітній системі». Вчений спеціально підкреслює, що «цінності духовного досвіду здобуваються не тільки через властиву цим системам пізнавальну процедурність, а й за допомогою особливого, вільного освітнього середовища, котре творить архітектоніку нових навчальних культур і здатне створювати людей, що звеличують суспільство і розчиняються в ньому» [4, с. 11].

На наше глибоке переконання, саме одним з таких людей, що звеличують суспільство, був і Євген Степанович. І хоча в нових суспільно-політичних та соціально-економічних умовах набуття духовного досвіду новими поколіннями молоді відбувається по-іншому, його життя й подвиги часів війни є прикладом мужності й вірного служіння своїй країні. І вони цілком вкладаються у поняття одвічних, або загальнолюдських цінностей, якими є добро, порядність, шляхетність, справедливість, здоров'я, любов, сім'я тощо. Фактично на захист цих цінностей і піднялися народи у спільній боротьбі з фашизмом. Тому ми шануємо і пишаємося подвигами ветеранів. Наша вдячність має перетворюватися на виховання патріотизму молоді, на формування її багатого духовного світу.

А ось щодо ролі вищого навчального закладу у вихованні патріотизму в студентському середовищі, то первісна роль, як це ми розуміємо, безперечно повинна належати корпоративному духу конкретного інституту чи університету.

І це можна пояснити тим, що в такому соціально-культурному просторі, визначаються домірні цілі та засоби їх досягнення. Саме тут коригується певний вектор розвитку особистості студента як громадянина і патріота України. Центральною фігурою в цьому бурхливому процесі безумовно є ПЕДАГОГ. Йому конче необхідно коректно поєднувати події і явища, оскільки вони є такими, що становлять собою єдиний історичний процес. Аргументовано і вишукано, з точки зору логіки, довести, наприклад, коли виникло те чи те явище або подія в українському суспільстві, яким змінам воно піддалося, яка асерторичність його стану сьогодні та можливі варіанти його розвитку в майбутньому. Тобто постійно переконувати студентську молодь в тому, що історію будь-якої держави і перш за все України, її сьогодення і майбутнє, слід розглядати виключно як єдиний монолітний історичний процес. А звідси, разом зі студентською аудиторією, аподиктично приходити до однозначного висновку про те, що чим глибше і більше ми знатимемо минуле своєї Батьківщини, тим легше нам

доведеться будувати майбутнє. І, врешті-решт, щоб кожна людина з дитячих років засвоїла щиросердний по суті помисел: Україна — моя рідна ненька, і я за неї відповідаю всім своїм еством, як і вона певною мірою за мене.

Література

1. *Березняк, Є. С.* Вибрані педагогічні праці : у 3-х томах ; за ред. акад. АПН України М. Д. Ярмаченка. — 2-ге вид., доп. — К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. — Т.1. — 344 с.
2. *Ткаченко, В. М.* Патріотизм // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком, 2008. — С. 633–634.
3. *Гончаренко, С. У.* Український педагогічний словник. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
4. *Кремень, В. Г.* Інноваційні аспекти освітньої діяльності // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2013. — № 1. — С. 7–13.

25.12.2013